

Zakelijke dienstverlening is nog niet klaar met corona

Ingrid Laane, Sector Econoom

Tel: +31 (0)616380575 / ingrid.laane@nl.abnamro.com

De coronacrisis hakt er stevig in bij de zakelijke dienstverlening. De sector krimpt in 2020 naar verwachting met 6 procent, waarna in 2021 slechts gedeeltelijk herstel volgt. Door de sluiting van horeca, bedrijven en winkels was in het tweede kwartaal van dit jaar sprake van een acute vraaguitval, waardoor de vraag naar uitzendkrachten, schoonmakers en beveiligers plots stil viel. Alleen advocaten en fiscalisten kregen tijdelijk meer of ander type werk. Zo maakten zij overuren om bedrijven te ondersteunen bij de NOW-regeling.

Waar in economische voorspoed de vraag naar ondersteunende diensten hard groeit, neemt deze bovengemiddeld af bij economische neergang. Dat was ook te zien bij de vorige economische crisis. Het bbp daalde in 2009 met 3,7 procent en de toegevoegde waarde van de zakelijke dienstverlening nam met 4,5 procent af. Voor 2020 [verwacht](#) ABN AMRO dat de Nederlandse economie met 5,2 procent krimpt. De verwachte 6 procent krimp van zakelijke dienstverleners in 2020 komt voort uit de optelsom van de ontwikkelingen in de onderliggende branches.

Per branche lopen de gevolgen echter uiteen. Zo kampt de schoonmaak- en beveiligingsbranche door het massale thuiswerken en gebrek aan evenementen al enige maanden met een aanzienlijke vraaguitval. Verder heeft de sluiting van horeca en diverse winkels in tweede kwartaal van dit jaar voor een sterke afname in het aantal uitzendkrachten gezorgd. Ook in andere branches neemt de vraag naar uitzendkrachten af, doordat de flexibele schil van werknemers als eerste wordt afgestoten indien ondernemingen in zwaar weer verkeren. Minder grote economische gevolgen heeft de coronacrisis vooralsnog op de advocatuur en de accountancy. Laatstgenoemde heeft op korte termijn juist meer werk doordat de branche veel advieswerk doet dat is gerelateerd aan de coronacrisis. Toch zullen ook accountants op termijn de effecten van een neergaande economie voelen. Gestuwd door een relatief sterk herstel van de uitzendbranche, die in 2021 profiteert van de groeiende economie (2,4 procent) in combinatie met een hoge werkloosheid (7,2 procent), zal de

zakelijke dienstverlening volgend jaar weer groeien. ABN AMRO verwacht in 2021 een groei van 3 procent van de hele sector ten opzichte van een jaar eerder. De sector is hiermee nog lang niet terug op haar pre-coronaniveau.

Bij de prognose is ervan uitgegaan dat de huidige coronamaatregelen aanhouden en mogelijk aangescherpt worden, maar dat er geen landelijke lockdown komt. In lijn met de verwachting van wereldgezondheidsorganisatie WHO doen wij de aanname dat er medio 2021 een vaccin beschikbaar komt, waardoor tot ver in 2021 beperkingen gelden voor onder meer reizen en het organiseren van evenementen.

Tabel 1: Macro-economische groeiverwachtingen

In procenten, jaar-op-jaar	2019	2020	2021
Nederlandse economie			
BBP	1,7	-5,2	2,4
Part. consumptie	1,5	-5,2	3,4
Overheidsconsumptie	1,6	-2,0	4,7
Investerings	4,6	-8,5	-2,4
Invoer	3,2	-6,2	4,0
Uitvoer	2,7	-6,3	4,0
Werkloosheid	3,4	4,4	7,2

Bron: CBS, Refinitiv, prognoses ABN AMRO Economisch Bureau

Tabel 2: Omzetgroei zakelijke dienstverlening per branche

In procenten, jaar-op-jaar	2019	2020	2021
Zakelijke dienstverlening	2,3	-6	3
Advocatuur	4,5	2	-1
Accountancy	5,2	2	-1
Organisatie-adviesbureaus	8,4	-6	3
Uitzendbranche	4,5	-12	5
Beveiliging	5,1	-4	3
Schoonmaak	5,6	-5	3

Bron: CBS, ABN AMRO Sector Advisory

* Zakelijke dienstverlening op basis van toegevoegde waarde, onderliggende branches op basis van omzet

Dat de zakelijke dienstverlening op korte termijn nog niet geheel uit de zorgen is, blijkt ook uit het lage ondernemersvertrouwen. Waar de vertrouwensindicator voor de sector in het eerste kwartaal van dit jaar nog uitkwam op 9,7, daalde deze in het tweede kwartaal naar -40,3. Dit is de sterkste afname ooit gemeten sinds eind 2008. Hoewel ondernemers inmiddels iets optimistischer zijn, blijft het ondernemersvertrouwen in het derde kwartaal met -25,3 laag. De ondernemers uit de zakelijke dienstverlening zijn daarmee aanmerkelijk somberder dan de gemiddelde Nederlandse ondernemer. Die algemene stemmingsindicator komt uit op -19,3 in het derde kwartaal.

Gevolgen crisis verschillen per branche

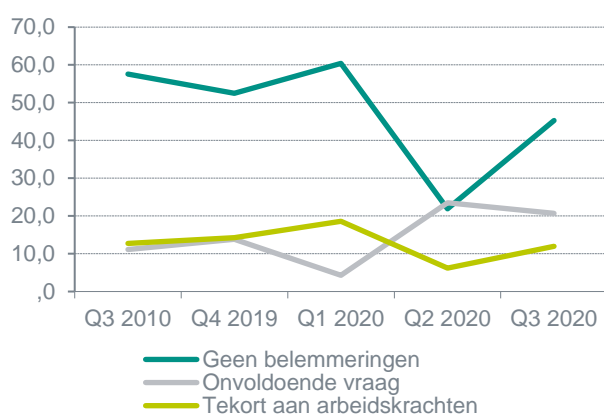
Door de grote diversiteit binnen de zakelijke dienstverlening lopen de gevolgen van de crisis sterk uiteen voor de diverse branches.

Advocatuur

In tegenstelling tot veel andere subsectoren uit de zakelijke dienstverlening, heeft de uitbraak van het virus de advocatuur tot dusverre in economisch opzicht niet hard geraakt. De afgelopen maanden was niet zozeer sprake van een afname aan opdrachten, maar hoofdzakelijk van een verschuiving. Zo is de fusie- en overnamepraktijk nagenoeg stilgevallen doordat grote overnames uitgesteld worden. Daartegenover staat dat er de afgelopen maanden veel vraag is ontstaan naar crisisgerelateerd advieswerk. Kantoren die zich richten op arbeidsrecht en faillissementsrecht profiteren hiervan. De kleinere, meer gespecialiseerde kantoren zijn daarentegen kwetsbaar.

Dit beeld komt ook overeen met de ontwikkelingen tijdens de kredietcrisis. Hoewel de rechtskundige dienstverlening, waar naast advocaten ook notarissen en deurwaarders onder vallen, lang last heeft gehad van de economische crisis die in 2008 uitbrak, is er geen sprake geweest van omzetkrimp. Wel van afvlakkende groei. De groei van de sector daalde in 2009 even naar een dieptepunt van 0,5 procent, toen de crisis het meest hevig was. Dit laat zien dat de rechtskundige dienstverlening als geheel beperkt conjunctuurgevoelig is. Gaat het economisch goed, dan worden er veel contracten opgesteld en actief om advies gevraagd. Gaat het economisch slecht, dan hebben juristen hun handen vol aan ontslag van werknemers, het najagen van wanbetalers en het verlenen van ondersteuning bij reorganisaties.

Figuur 1: Belemmeringen rechtskundige dienstverlening

Dit betekent niet dat de coronacrisis niet gevoeld wordt door ondernemers in de rechtskundige dienstverlening. Uit de COEN-enquête van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) blijkt dat het aantal ondernemers uit de branche dat aangeeft geen grote belemmeringen te ondervinden in het tweede kwartaal van dit jaar sterk is gedaald. In het eerste kwartaal van dit jaar gaf nog 60,4 procent van de ondernemers aan geen belemmeringen te ondervinden, terwijl dit in het tweede kwartaal nog maar 21,9 procent was. Inmiddels is dit weer gestegen naar 45,3 procent.

Bron: CBS, ABN AMRO Sector Advisory

Als vervolgens gekeken wordt naar de deelfactoren 'tekort aan arbeidskrachten' en 'onvoldoende vraag', dan valt op dat begin dit jaar gebrek aan personeel de belangrijkste belemmering was en de vraag voldoende. In het tweede kwartaal is dit beeld omgekeerd, maar inmiddels tenderen beide weer richting hun oude niveau. Beide ontwikkelingen (minder algemene belemmeringen en meer vraag) wijzen erop dat de markt voor rechtskundige dienstverlening enigszins aantrekt ten opzichte van het kwartaal daarvoor.

Als gevolg van bovenstaande ontwikkelingen verwacht ABN AMRO dat in 2020 sprake is van afvlakkende omzetgroei in de advocatuur. ABN AMRO rekt op een groei van 2 procent ten opzichte van een jaar eerder. Ter vergelijking; in 2019 was nog sprake van een omzetgroei van 4,5 procent. De klap van de coronacrisis komt naar verwachting enigszins vertraagt en hangt met name samen met afnemende vraag vanuit het bedrijfsleven. Ook zal, net als in de vorige crisis, de economische neergang zorgen voor verhoogde tariefdruk. Wij verwachten een omzetkrimp van 1 procent in 2021.

Accountants

Accountants hebben de afgelopen vijf jaar goede groeicijfers laten zien, met de laatste twee jaren een omzetgroei van ruim 5 procent. De economische situatie was gunstig voor de branche; groeiende bedrijvigheid voedt de vraag naar fiscale advisering. Anders dan in veel andere sectoren heeft de coronacrisis de afgelopen maanden juist voor extra werk

in de accountancy gezorgd. Veel accountantskantoren zijn ingeschakeld voor de uitvoering en controle van de Tijdelijke Noodmaatregel Overbrugging voor Werkgelegenheid (NOW). Zo adviseren accountants niet-controleklanten bij het aanvragen van deze steun en het opstellen van de afrekening en de verwerking in de salarisadministratie. Voor de controle- en samenstelpraktijk geldt dat zij de afgelopen maanden beperkt last hebben gehad van vraaguitval. Oorzaak hiervoor is de overheidssteun, die vooralsnog een toename aan faillissementen heeft voorkomen. Het CBS meldt dat in de eerste 33 weken van 2020 in totaal 2287 bedrijven en instellingen (inclusief eenmanszaken) failliet zijn verklaard. Dit zijn er 97 minder dan in dezelfde periode van 2019.

Dat de accountants nu beperkt geraakt worden door de coronacrisis, betekent niet dat ze op de iets langere termijn ongevoelig zijn. Vanaf het vierde kwartaal van dit jaar spelen zogenoemde 'tweederonde-effecten' een grotere rol. Waar de coronacrisis in eerste instantie slechts enkele sectoren direct trof, wordt in de tweede ronde de gehele economie afgeremd door een afname van investeringen en consumptie, minder export, een toenemend aantal faillissementen en oplopende werkloosheid. Dit raakt ook de accountants. Door afnemende bedrijfsinvesteringen zal de adviespraktijk teruglopen. Dit is anders wanneer de adviespraktijk op tijd de draai kan maken naar advisering gericht op kostenbesparingen. Ook de samenstelpraktijk wordt naar verwachting eind dit jaar alsnog geraakt door vraaguitval als gevolg van faillissementen. Dit is overigens een dienst waarvan het groeipotentieel al langer onder druk staat door zijn gevoeligheid voor automatisering.

Dit alles leidt voor de accountancy tot een verwachte omzetgroei van 2 procent in 2020 en een daling van 1 procent in 2021. Dit beeld komt overeen met de vorige crisis. Ook toen werd de sector niet direct geraakt, maar hebben accountants vanaf 2010 vijf jaar te kampen gehad met een bescheiden omzetkrimp.

Organisatieadviesbureaus

Organisatieadvies is sterk conjunctuurgevoelig. Dit blijkt ook uit de kredietcrisis, waar de branche in 2009 te maken kreeg met een krimp van 7,5 procent en het jaar daarop met nog eens een tik van ruim 10 procent. Daarentegen accelereert de vraag bij een groeiende economie. Dit blijkt uit de omzetcijfers van afgelopen jaren, die tussen de 5 en 9 procent op jaarbasis lagen.

Waar in het eerste kwartaal van dit jaar de coronacrisis nog niet gevoeld werd met een groei van ruim 7 procent ten opzichte van een jaar eerder, geldt dit niet voor het tweede kwartaal. Uit CBS cijfers blijkt dat de omzet van de branche in het tweede kwartaal van dit jaar kromp met 3,4 procent ten opzichte van een jaar eerder.

Met name de vooruitzichten voor het einde van dit jaar en voor 2021 zijn onzeker. Volgens een van de bestuursleden van de Raad van Organisatie Adviesbureaus spelen verschillende factoren hier een rol. Eerste factor is dat deel van de consultants ingezet wordt als extra capaciteit in het bedrijfsleven. Wanneer er minder budgetten zijn door de economische terugval, wordt er minder ingehuurd. Tweede factor is dat een deel van de opdrachtgevers acuut gebrek aan financiële middelen heeft, waardoor opdrachten worden stopgezet. Derde factor is dat publieke organisaties (met name gemeenten) door wegvallende (belasting)inkomsten en sterk stijgende uitgaven aan diverse steunpakketten, op de

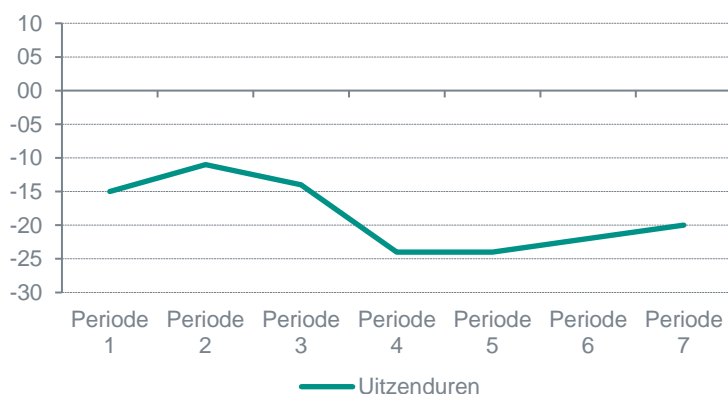
inhuur van adviseurs gaan bezuinigen. Terwijl van oudsher de overheid een stabiele opdrachtgever is die weinig conjunctuur gevoelig is.

Dat sprake is van vraaguitval blijkt ook uit de COEN-enquête, waarin het aantal organisatieadviseurs dat onvoldoende vraag als een belemmering ziet, ook in het derde kwartaal stijgt. In het eerste kwartaal van dit jaar gaf 9,8 procent van de ondernemers uit de branche aan onvoldoende vraag als een belemmering te zien, terwijl dit in het derde kwartaal is gestegen tot 25,4 procent. Er is ook een plus, zo beaamt ook de Raad van Organisatie Adviesbureaus. Een belangrijke reden om een adviseur in te schakelen is de sterk veranderende omgeving van bedrijven. De coronacrisis leidt tot veel veranderingen en die moeten worden begeleid. Dit speelt bijvoorbeeld bij fusies en overnames, herstructurering van bedrijven en wanneer ondernemers versneld moeten digitaliseren als gevolg van de coronacrisis. Alles overziend verwachten wij een omzetkrimp van 6 procent in 2020 en een groei van 3 procent in 2021.

Uitzendbranche

Net als organisatieadviesbureaus is ook deze branche zeer cyclisch van aard. De coronacrisis wordt hier dan ook hard gevoeld. In het eerste kwartaal van dit jaar waren de effecten van de coronacrisis dan ook direct merkbaar; de omzet van de branche kromp met 1 procent ten opzichte van dezelfde periode een jaar ervoor. Voor het tweede kwartaal meldt het CBS een omzetkrimp van 16,6 procent. De flexibele schil van werknemers wordt als eerste afgestoten. Dat was in 2009 het geval en dat zien we nu weer. Zo meldt het CBS dat aan het eind van tweede kwartaal van dit jaar 1,7 miljoen werknemers een flexibele arbeidsrelatie hadden. Dat zijn er 272.000 minder dan in dezelfde periode een jaar daarvoor. Het aantal werknemers met een vast contract nam in dezelfde periode toe met 157.000. Dit beeld is niet nieuw. In 2019 nam het aantal flexwerkers ook af, eveneens bij een stijgend aantal vaste arbeidsrelaties. Wel zijn de verschillen nu een

Figuur 2 Uitzenduren 2020, in procenten j-o-j

stuk groter en liggen er andere oorzaken aan ten grondslag. In 2019 was er door krapte op de arbeidsmarkt sprake van aanbodschaarste, terwijl nu vraaguitval de afname in het aantal flexwerkers verklaart. Vooral de sluiting van horeca en diverse winkels is hier debet aan. Dit blijkt ook uit het aantal uitzenduren, dat in zowel in april als mei daalde met 24 procent ten opzichte van dezelfde periode daarvoor. Wel is door de heropening van veel ondernemingen de vraag naar uitzendkrachten weer enigszins toegenomen, wat ook te zien is aan het aantal uitzenduren.

Bron: ABU, ABN AMRO Sector Advisory

De verwachte krimp van de industrie (10 procent in 2020), goed voor circa een kwart van de uitzendbanen, zorgt eveneens voor vraaguitval in deze branche. Ook de in januari van dit jaar geïntroduceerde Wet Arbeidsmarkt in Balans

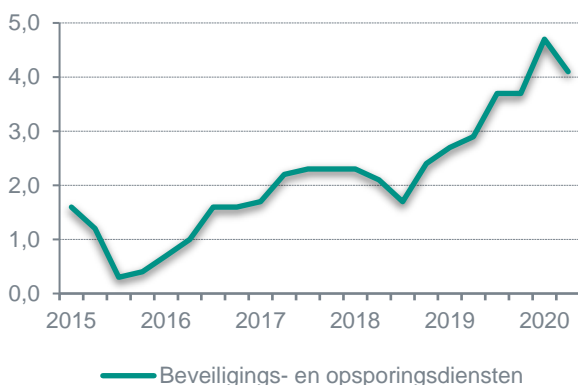
(WAB) heeft effecten op de branche. Door deze wet wordt alle vormen van flexibele arbeid, behalve de inhuur van zzp'ers, duurder dan nu het geval is. Dit heeft gevolgen voor de gehele flexbranche, al wordt met name payrolling hard getroffen. Deze effecten zijn nu nog niet goed te kwantificeren.

ABN AMRO verwacht dat de uitzendbranche met 12 procent krimpt in 2020. Dit is sterker dan in 2009, toen sprake was van een omzetzak van ruim 9 procent. Dit verschil heeft twee oorzaken. Zo hebben de bedrijfssluitingen een sterk negatief effect gehad op de flexbranche en zal de Nederlandse economie als geheel sterker krimpen dan in 2009. Daarnaast is het coronavirus nog steeds aanwezig, met alle beperkingen van dien, wat een rem vormt op de economische activiteit. Wel verwachten wij een snel herstel. Met een hoge werkloosheid, ruimere arbeidsmarkt en een economische groei van boven de 2 procent is sprake van een goede uitgangssituatie. Dit vertaalt zich in een groeiverwachting van 5 procent.

Beveiliging

Sinds 2017 laat de beveiligingsbranche een redelijk stabiele omzetgroei zien van tussen de 4 en 7 procent. Ook in het eerste kwartaal van dit jaar steeg de omzet nog met 6,7 procent ten opzichte van dezelfde periode het jaar daarvoor. Die stabiele groei wordt onder meer veroorzaakt door gestaag stijgende prijzen in de beveiligingsbranche (zie figuur 3). Waar van oudsher beveiliging een menselijke taak was, is de branche de afgelopen jaren in sterke mate gedigitaliseerd. Dit maakt het mogelijk op afstand en op afroep te bewaken. Beveiligers op locatie zijn steeds minder nodig. Uit CBS cijfers blijkt dat de werkgelegenheid is gedaald door deze ontwikkelingen, maar de prijs van bewaking stijgt. Zo is het aantal banen in 2018 gedaald naar 31.100 personen tegen 35.000 in 2010.

Figuur 3: Prijsontwikkeling beveiligings- en opsporingsdiensten, in projecten j-o-j

Toch heeft de uitbraak van het virus ook deze branche hard geraakt. In het tweede kwartaal van dit jaar daalde de omzet van deze branche met 3,4 procent. Doordat evenementen op grote schaal geen doorgang hebben gevonden, is een deel van de jaarmzet van de beveiligingssector voorgoed verloren. Door de onzekerheid over het verloop van het virus en de ontwikkeling van een vaccin is het momenteel de vraag in welke vorm en mate evenementen dit en volgend jaar terugkomen. Een

ontwikkeling die al langer speelt, maar door het virus is versneld, is de afname van de hoeveelheid

Bron: CBS, ABN AMRO Sector Advisory

kantoor- en winkelruimte; een van de belangrijkste speelvelden van de branche. Hoe meer oppervlak, hoe meer oppervlak om te beveiligen. Uit een recent onderzoek van het Kennisinstituut voor Mobiliteitsbeleid (KiM) blijkt dat het aantal thuiswerkers dat zegt dit ook na de crisis vaker te blijven doen is gestegen; van 25 procent in april naar 45 procent in juli. Hierdoor zal de hoeveelheid kantooroppervlak naar verwachting sterker afnemen dan voorheen. Ook het

oppervlak aan winkelruimte nam al langere tijd af door de opmars van online winkelen. Door de uitbraak van corona is deze ontwikkeling versneld. Daarnaast geldt dat de branche, net als andere dienstverlenende sectoren, conjunctuurgevoelig is en de effecten van een neergaande economie en bijbehorende toename aan faillissementen met name vanaf het vierde kwartaal van dit jaar gaat voelen. Als gevolg van bovenstaande ontwikkelingen die zowel structureel als conjunctureel van aard zijn, verwachten wij dat de omzet van de branche in 2020 gaat dalen met 4 procent en het jaar daarop zal groeien met 3 procent.

Schoonmaak

Hoewel de schoonmaakbranche in het eerste kwartaal van dit jaar nog groeide met 8,8 procent ten opzichte van dezelfde periode vorig jaar, heeft de sector door de tijdelijke sluiting van horeca, hotels, kantoren, stadions en winkels te maken met een forse vraaguitval. Hoewel een groot deel hiervan inmiddels weer heropend is, zijn grootschalige evenementen als gevolg van het sluimerende virus nog niet toegestaan. Zoals eerder aangegeven, is het de vraag in welke vorm en mate evenementen dit en volgend jaar terugkomen. Aan de andere kant heeft het virus ook geleid tot meer werkzaamheden in de vorm van extra schoonmaakrondes. Dit compenseert de vraaguitval echter niet zo blijkt ook uit de omzetcijfers van het tweede kwartaal (-9,3 procent ten opzichte van een jaar eerder). Op de iets langere termijn zal de schoonmaakbranche ook geraakt worden door de krimpende economie. Door de economische neergang zal de vraag vanuit andere sectoren naar schoonmaakactiviteiten, met name vanaf het vierde kwartaal, teruglopen.

Naast bovengenoemde conjuncturele ontwikkelingen zijn er ook structurele ontwikkelingen die de sector parten spelen. Zo daalt de hoeveelheid kantoor- en winkelruimte, waardoor er minder oppervlakte is om schoon te maken is. Dit is een ontwikkeling die al langer gaande is, maar door de komst van het coronavirus in een stroomversnelling is geraakt. Schoonmaakbedrijven proberen dit op te vangen door hun activiteiten verbreden, bijvoorbeeld door naast het schoonmaken ook de catering en de beveiliging te verzorgen. Ook deze activiteiten zijn echter door de coronacrisis geraakt. Tot slot heeft de sector door de introductie van de WAB te maken met kostenstijgingen. Door de hevige concurrentie en prijsdruk is het de vraag in hoeverre schoonmaakbedrijven in staat zijn de hogere kosten van arbeid volledig door te berekenen aan hun klanten. Als gevolg van bovenstaande ontwikkelingen verwachten wij dat de omzet van de schoonmaakbranche dit jaar met 5 procent krimpt en het jaar daarop beperkt groeit met 3 procent.

De in deze publicatie neergelegde opvattingen zijn gebaseerd op door ABN AMRO betrouwbaar geachte gegevens en informatie. Door de onzekerheid over het verloop van het coronavirus zijn deze verwachtingen met meer onzekerheid omgeven dan gebruikelijk. Noch ABN AMRO, noch functionarissen van de bank kunnen aansprakelijk worden gesteld voor in deze publicatie eventueel aanwezige onjuistheden. De weergegeven opvattingen en prognoses houden niet meer in dan onze eigen visie en kunnen zonder nadere aankondiging worden gewijzigd. Het gebruik van tekst of cijfers uit deze publicatie is toegestaan mits de bron duidelijk wordt vermeld.

Teksten zijn afgesloten op 31 augustus 2020 © ABN AMRO